

KULTUREN

Fjälkinge kyrka

Fjälkinge pastorat, Lund stift,
Kiristianstad kommun, Skåne
Antikvarisk medverkan 2017-2018

KULTURMILJÖRAPPORT 2018:32

CARITA MELCHERT

KULTURHISTORISKA FÖRENINGEN FÖR SÖDRA SVERIGE

Innehåll

Inledning	2
Sammanfattning av utförda arbeten.....	3
Administrativa uppgifter	4
Genomförda arbeten.....	6
Långhuset och nykyrkan.....	6
Vapenhuset	9
Övriga arbeten.....	10
Material	10
Dokumentation under arbetets gång	11
Bänkar i nykyrkan (norra korsarmen).....	11
Långhuset och nykyrkan.....	11
Vapenhus.....	11
Avvikelser från handlingar och tillhörande antikvariska ställningstaganden	12
Bänkar och psalmbokshyllor i långhuset	13
Tornet.....	15
Återstående arbeten	15
Bilder och ritningar.....	16
Långhuset och nykyrkan före åtgärder och under arbete.....	17
Långhuset och nykyrkan efter åtgärder	26
Vapenhuset före åtgärder och under arbete.....	32
Vapenhuset efter åtgärder.....	40
Fotodokumentation demonterade bänkar i nykyrkan.....	44
Tornet och kalkmålningar	46
Bilaga	49

Inledning

Fjälkinge pastorat har en önskan om en mera aktiv användning av kyrkorummet samt att tekniskt och funktionellt utveckla kyrkan för moderna behov och med ökad tillgänglighet. Kyrkan saknade toalett och det fanns behov av pentry och förråd. Det var därför pastoratets önskan att varsamt förändra kyrkorummet och att detta utförs i samband med att samtliga trägolv under bänkkvarter behövde saneras från impregneringsmedel.

Länsstyrelsen har beviljat tillstånd till ändringarna med villkor att arbetet utförs under medverkan av antikvarisk expert. Denna antikvariska medverkan har utförts avseende arbeten ovan golvnivå. Rapporten har sammanställts av Kulturhistoriska föreningen för södra Sverige (Kulturen), Carita Melchert, på uppdrag av Fjälkinge pastorat.

Historik

Fjälkinge kyrkas torn, långhus, kor och absid uppfördes troligen kring mitten av 1100-talet. Under 1400-talet tillfogades två vapenhus, varav endast det södra finns kvar, och 1763 en nykyrka mot norr. Invändigt har kyrkan kvar en medeltida prägel i de äldsta delarna, ytterligare förstärkt genom de kalkmålningar som togs fram på 1960-talet. Kyrkans nuvarande interiör är dock till stor del resultat av en genomgripande restaurering och omgestaltung av kyrkorummet ledd av domkyrkoarkitekten Eiler Graebe 1965-1967.

Dopfunten från sent 1100-tal är huggen i granit på fot från 1930-talet. Den tillhörande dopfuntsbaldakinen från tidigt 1600-tal är skulpterad i trä och målad. Långhusets bänkkvarter har numrerade dörrar och gavlar från 1700-talet, bemålade 1747 av Lambert Appelgren från Östra Tommarp. Nykyrkans numrerade bänkdörrar och eventuellt gavlar målades 1770 av A F Maltzan. Bänkinredningen ändrades delvis både 1932 och 1965-1967 med nya bänkryggar, sitsar och psalmbokshyllor. 1965-1967 utfördes målningsarbeten, dopfunt och dopfuntsbaldakin placerades i tornet och under orgelläktaren uppfördes sakristia och läktartrappa bakom en panelklädd vägg.

I hela kyrkans bottenvåning låg före arbetena inleddes kvadratiska röda tegelplattor, förutom under bänkarna där det fanns lackade brädgolv. Golven lades in 1965-1967 på betongunderlag. År 2000 kompletterades golvet i långhusets nordöstra del där ett fristående bänkkvarter togs bort. Kyrkobyggnadens värmeanläggning från 1960-talet. utgjordes dels av oljefyllda elradiatorer, dels av ett vattenburet system kopplat till fjärrvärme.

Huvudentrén finns i vapenhusets södra mur. På insidan längs vapenhusets väggar finns låga, putsade, murade bänkar som möjligen är samtida med vapenhuset. Bänken direkt väster om entrén verkade vid tidigare tillfälle ha tagits ner i höjd, längs västra muren under vindstrappan hade en del av bänken tagits bort helt och hållet. Monterade mot östra och västra murarna fanns bröstningar från kyrkans 1600- och 1700-talsläktare (oljemålningar på trä). Entrédörren med överljus är från omkring 1900. Vapenhusets undertak av spontade furubrädor är från 1967. Vindsgolv i vapenhus är av brädor, vissa är ålderdomliga och vissa mer sentida (baserat på synliga sågspår). Samtliga takfall har sedan 1972

skivtäckning av kopparplåt på underbrädning och papp. Långhusets, korsarmens och vapenhusets gavelfasader avslutas upptill av trappgavlar. Vapenhusets gavelsteg är avtäckta med grå kalkstensplattor.

Sammanfattning av utförda arbeten

- borttagning av samtliga bänkar i norra korsarmen (nykyrkan) samt bänkar i långhusets nordvästra del och intill predikstolen,
- återanvändning av bänkgavlar/dörrar som väggbeklädnad i norra korsarmen,
- ny stolförvaring under orgelläktaren i norra korsarmen bakom befintliga skåp,
- flytt av dopfunt till ny dopplats vid långhuset nordöstra hörn,
- möjliggörande för ny multifunktionell användning av tornrummet för mindre gudstjänster, dop- och vigselförberedelser med mera
- nya vattenburna bänkvärmare i långhuset samt nya vattenburna fläktkonvektorer i norra korsarmen,
- borttagning av befintlig golvkonstruktion i samtliga bänkkvarter och i nykyrkan,
- läggning av nytt trägolv (på träbjälklag men utan betongplatta) på de ställen i långhuset där det fortsättningsvis ska vara bänkar samt i hela norra korsarmen (förutom området under orgelläktaren och fram till pelarna, som behåller sitt befintliga tegelgolv),
- läggning av nytt tegelgolv på de ytor i långhuset där bänkar tas bort (på befintlig sanerad betongplatta),
- en tillgänglighetsanpassad wc samt pentry och förråd har inrättats i vapenhuset,
- en ventilationshuv i kopparplåt placerad på vapenhusets tak bakom trapphusgaveln,
- befintlig vindstrappa har ersatts med lucka och nedfällbar stege,
- vägghängda bröstningar från kyrkans äldre läktare har flyttats,
- tröskel mellan vapenhuset och långhuset har tagits bort,
- golvet i vapenhuset har lagts om sluttande för att ta bort nivåskillnad vid entrédörren
- befintliga golvradiatorer i vapenhuset har ersatts av en fläktkonvektor i innertaket ovanför ytterdörren,
- belysning i taket och äldre belysning i skenor har ersatts med LED-armaturer,
- nytt högtalarsystem,
- kalkning av vita (ej dekorbemålade) ytor i kyrkan.

Administrativa uppgifter

Länsstyrelsen dnr: Dnr 432-1089-2017 och 433-29753-2017

Fastighet: Fjälkinge kyrka, Fjälkinge socken, Skåne

Kommun: Kristianstad

Arbetshandlingar:

- Fjälkinge kyrka Kristianstads kommun, Förslag till program för restaurering av interiören 2016-11-16, Barup & Edström arkitektkontor AB.
- Projektering för golvvärme i Fjälkinge kyrka, 2017-01-09, Andreas Månsson Stiftsingenjör, Svenska kyrkan Lunds stift
- Program med teknisk beskrivning för inre sanering av golv i Fjälkinge kyrka, 2017-03-17, Andreas Månsson Stiftsingenjör, Svenska kyrkan Lunds stift
- Ritningar WC & pentry i vapenhus, Andreas Månsson Stiftsingenjör, Svenska kyrkan Lunds stift
- Ritningar Fjälkinge kyrka inre renovering principskiss över korsarmen, Andreas Månsson Stiftsingenjör, Svenska kyrkan Lunds stift
- Tillgänglighetsanpassad toalett i vapenhus, Fjälkinge kyrka – motivering till åtgärderna. 2017-11-24, Andreas Månsson Stiftsingenjör, Svenska kyrkan Lunds stift
- Ritningar EL, kanaler-tändningar, belysning, kanalisation, ljud kanalisation-hörslingor, svagström, uttag för ljud-ljus entreprenör, uttag kraft. MA larm & el-tjänst, Mats Andersson.

Underlag:

- Antikvarisk konsekvensbeskrivning, interiöra ändringar i Fjälkinge kyrka, etapp 1, 2016-12-14, Carita Melchert, Kulturen
- Antikvarisk konsekvensbeskrivning, interiöra ändringar i Fjälkinge kyrka, etapp 2, 2017-10-16 Carita Melchert, Kulturen
- Antikvarisk konsekvensbeskrivning, interiöra ändringar i Fjälkinge kyrka, etapp 2, 2017-12-12, Carita Melchert, Kulturen
- PM Fjälkinge kyrka, murade bänkar i vapenhuset, 2017-11-27, Carita Melchert, Kulturen

Fastighetsägare: Svenska kyrkan, Fjälkinge pastorat

Byggladare: Anders Burman, Fastighets- och kyrkogårdsansvarig Fjälkinge pastorat

Representant pastoratet: Rosa Henningsson kyrkoherde, Sara Thim kamrer.

Fastighetschef och projektansvarig: Anders Burman

Projektansvarig: Stiftsingenjör i Lunds stift, Andreas Månsson och Jan-Åke Karlsson

Byggsamordnare: PMB Vinslöv, Patrik Sedin

Entreprenör:

PMB i Vinslöv

Barum Byggtjänst, Fjälkinge

Glimgårds bygg AB, Daniel Everlönn

Rörtjänst i Fjälkinge, Per Andersson och Jonas Gullberg

MA Larm & Eltjänst, Mats Andersson

4SOUND, Joel Giang Ohlin och Jesper Andersson

IR-Smide, Ronny Frick

Antikvarisk medverkan: Kulturen, Carita Melchert

Startdatum: 2018-01-08

Slutbesiktning sanering och byggarbeten: 2018-05-03 (se återstående arbeten i rapport nedan).

Genomförda arbeten

Långhuset och nykyrkan

Sanering av tegelgolv samt nyläggning av tegelgolv och trägolv, ny uppvärmning.

Demontering av bänkkvarter.

Återanvändning av bänkgavlar och bänkdörrar.

Innan byggnadsarbetena inleddes täcktes kyrkans inventarier med geotextil, nonwoven, och med plast utanpå textilen. Även koret täcktes för med plast, plasten fästes i en ram som inpassades i öppningen utan infästningar i murverket. Värmesystemet tappades ur och revs ut. Alla bänkarna märktes med numrering och placering samt vilka som ska återmonteras. Samtliga bänkar demonterades. Samtliga bänkgavlar/dörrar och de bänkar som ska återmonteras förvarades i ett provisoriskt arbetstält med reglerad luftfuktighet i anslutning till sakristians norra port. Bänkarna i nykyrkan ska inte återmonteras varför dessa enligt överenskommelse med Länsstyrelsen Skåne kasserades efter dokumentation.

Trägolven under bänkkvarteren både i långhus och nykyrka revs ut och kasserades. Trägolven låg på ett träbjälklag med mineralull ovanpå en tjärbestruken betongplatta. Golvplattorna i långhus och nykyrka lyftes upp och en del av plattorna sparades för att återläggas i kyrkan. Mittgången i långhuset vilken är täckt med golvplattor togs inte upp. Invid korgolvet finns två gravhällar, dessa skyddades under arbetets gång och har inte berörts av arbetet.

Betongplattan i nykyrkan och under trägolv i långhuset sågades upp och kasserades. Betongytor som ska beläggas med keramiska plattor behölls och har försetts med ett tätskikt mot emissioner. Tjära på ytan frästes bort till betong, ytan har primats och försetts med ett tunt lager bruk. Kulvertväggarna (i betonggolvet) har borstats och försetts med en vattenbaserad lack för att förhindra emissioner. Tjära från 1960-talet bilades var- samt bort från putsen på ytterväggarna. Markväv drogs upp en bit på väggen. Väggarna putslagades med kalkbruk ner till markväven men inte under golvnivå för att undvika att fukt suggs upp från marken.

Ett nytt trägolv har lagts i nykyrkan fram till läktarpelarna samt under bänkkvarteren i långhuset. Ytbehandling med hårdvaxolja. Bjälklaget under trägolven byggdes upp med avjämnande makadam, markduk och lösa betongplattor på vilka regelkonstruktionen vilar. Mellan regler och betongplattor lades papp. Ventilationen av de nya trägolven består av en längsgående ventilationsspringa med springventil som byggts upp av trä för att motverka eventuell smuts från golven att trilla ner i springorna. Detta för att få en ventilation av hela bjälklagskonstruktionen och som vidare vädras ut via kulverten och av en fläkt monterad i det gamla pannrummet.

Golvplattorna lades åter under orgelläktaren och i de östra delarna av långhuset samt på ytorna där bänkar tagits bort permanent i långhuset. Golvplattorna består dels av de befintliga och dels av nya i samma format och färg. Golvplattorna lades i ett tunt lager kalkbruk och fogades med kalkbruk.

Det nya värmesystemet består av vattenburna fläktkonvektorer längs väggarna i nykyrkan, vattenburna bänkvärmare under bänkarna i långhuset och vattenburna radiatorer på orgelläktaren. Nya rördragningar och kanalisation har lagts i befintliga kulvertar i betonggolven och under golvplattor som lyftes upp under arbetet

Längs nykyrkans ytterväggar placerades fläktkonvektorer. Konvektorerna döljs av en skärm som byggts av de bänkgavlar/dörrar med 1700-talsbemålning som tagits bort i bänkkvarteren. Bakom de bänkgavlar, som med ursprungliga gångjärn gjordes öppningsbara, har uttag till el och mikrofoner placerats. För att möjliggöra luftcirkulation till konvektorerna har skärmen försetts med cirka en decimeter långa stälben och i övre kanten av boaseringarna finns frästa spår. Konvektorerna är monterade med distans till skärmen och boaseringen. Under de bänkar som försetts med bänkvärmare har monterats en mineritskiva och 20 mm isolering föra att skydda träet mot för kraftig uttorkning.

Två nya vattenburna radiatorer på orgelläktaren har ersatt tidigare elradiatorer. Håltagning till dessa vattenanslutningar har gjorts på yttersidan om de bakre pelare som bär upp orgelläktaren. De synliga stålrören återstår att målas in i samma färgnyans som väggspanelen.

En ny kanalisation för el och ljud gjordes i golvet från långhusets södra sida till vapenhuset. I samband med att betongplattan bilades upp upptäcktes stora flata golvstenar i långhuset invid dörröppningen till vapenhuset och under tröskeln. Stenarna och underliggande synliga lager dokumenterades av arkeolog (Regionmuseet Kristianstad). Stenarna frilades från betong, lyftes varsamt och kablage lades under stenarna som återplacerades i samma läge som tidigare. På stenarna återlades befintliga golvplattor, de underliggande stenarna är inte synliga.

Bänkarna, bänkgavlarna och de bemålade numrerade bänkdörrarna har återmonterats i långhuset, förutom på de platser där de var avsedda att demonteras permanent. Fem bänkrader har permanent demonterats intill predikstolen i sydöst och tre bänkrader i nordvästra hörnet av långhuset. Pastoratet har utifrån hemmansnummer valt vilka bänkdörrar som återmonterats. Övriga bänkgavlar/dörrar från både långhuset och nykyrkan har återanvänts i nykyrkan som väggskärmar. Dörrar ska även användas i uppbyggnaden av textilskåpet för antependium i långhuset. Bänkarna har målats i sin helhet i samma färgnyans som före åtgärder och på psalmbokshyllor har satts en ny högre kantlist.

Samtliga väggboaseringar och fronter på bänkkvarter har målats (ej orgelläktare eller bänkgavlar som har 1700-talsbemålning).

Ny förvaring av lösa stolar under läktaren i nykyrkan

Det nya förvaringsutrymmet under orgelläktaren byggdes upp genom att de två bakre skåpen, som satt i ryggen på bakersta bänkarna, vändes och placerades mellan orgelläktarens främre pelare som avskärmning mot förrådsutrymmena bakom. Skåpdörrarna vändes således mot kyrksalen från att tidigare ha varit vända mot sakristian. Skåpen kortades ner av möbelsnickare så att de passar mellan pelarna som håller upp orgelläktaren. Spegelpartier från nykyrkans bortmonterade bänkars ryggar har byggts om som baksida till skåpen. Skåpen har byggts om så att djupet passar för ljudsystemet som placerats i ett av skåpen. Skåpen har ställts på en träram för att få samma höjd som väggskärmarna som döljer väggkonvektorerna. Ytan mellan skåpen och sakristian används som förvaringsyta.

Flytt av dopfunten och tillhörande baldakin.

Dopfunten och tillhörande baldakin har flyttats från tornet till långhusets nordöstra hörn. Baldakinen har hängts i ett nytillverkat järnstativ för att undvika infästningar i de medeltida murarna. Stativets fot är fäst i betonggolvet under golvplattorna. Stativets övre konsol har utformats med inspiration från takarmaturernas dekorativa delar.

Flytt av 1700-talsantependium

Den gamla textilmontern i tornet har tagits bort och kommer att ersättas med en ny i långhusets nordvästra del. Mot boaseringen på yttermuren, där den nya montern kommer att byggas, har monterats en fläktkonvektor. Denna kommer att döljas av den nya textilmontern.

Golvstativ för högtalare och belysning

Högtalare och belysning för nykyrkan har monterats på två nytillverkade järnstativ för att undvika infästningar i de medeltida murarna. Stativen är placerade på båda sidorna om valvbågen som leder in till nykyrkan. Stativens fot är fäst i betonggolvet under golvplattorna och är konstruerat så att stativet går att ta loss från sin fot.

Belysning

Befintliga takkronor har och belysning på skenor (i kor och torn) har försetts med ny LED-belysning utan övriga ingrepp. Nya armaturer avseende scenljus mot nykyrkan har monterats på två nya järnstativ på båda sidor av ingång till nykyrkan.

Vapenhuset

Ny tillgänglighetsanpassad toalett samt förråd och pentry har byggts i vapenhuset. De nya väggarna av regelverk och skivor är fästa i tak och golv, inte i yttermurar. De nya väggarna är klädda med träpanel av samma typ som befintlig vägg till sakristian i nykyrkan. Panelen har målats vit med oljefärg. Dörrarna till pentryt är släta vikdörrar som också laserats vita. Handfat och övriga installationer har fästs i de nya väggarna, inte i yttermurar och wc-stol endast i golvet. I de nya utrymmena har lagts klinkers lika som i vapenhuset och väggarna inne i toaletten har putsats för att efterlikna yttermurarna.

Den befintliga vindstrappan och en trästolpe har tagits bort. Trappan har ersatts med en ny i form av en lucka och nedfällbar stege som placerats i toalettutrymmet, i samma öppning där den rivna trappan fanns. Luckans utsida har klätts med träpanel lika taket i vapenhuset.

Vatten och avlopp har installerats och dragits in under golvet vid vapenhusets västra mur. Där wc och pentry/förråd byggdes (sydöstra och sydvästra hörnen av vapenhuset) togs golvet upp och grävdes ur för att dra in vatten och avlopp, arbetet dokumenterades av arkeolog (Regionmuseet Kristianstad). Delar av de murade bänkarna togs bort längs södra väggen väster om huvudentrén. Enligt plan togs i huvudsak två fältstenar bort (ca 30-50 cm i diameter), samt ett antal mindre stenar och några skärv av tegelstenar. Under arbetets gång konstaterades att utrymmet till höger (väster) om wc-stolen kommer att blir för trångt för rullstol. Detta medförde att ytterligare en sten av den murade bänken behövde tas bort (se vidare under kapitel Avvikelser nedan). Både de tre större stenarna och de mindre lades tillbaka i gropen som grävts inför installation av avloppet. Stenarna ligger således kvar men inte i samma läge som före åtgärderna och är inte synliga. Även bitar av tegel som hittades mellan stenarna lades tillbaka. Ny betongplatta göts och belades med klinker i samma utseende som övriga golvplattor. Delar av de murade bänkarna är synliga ovan golvet, dessa har kalkstrukits. Alla murar i vapenhuset torrborstades och kalkades vita.

Nya ventilationsrör har dragits för wc och pentry. Ett ventilationsrör är draget upp från wc invid den nya vindsstegen, här fanns redan en öppning efter den gamla trappan varför vindens golvbrädor inte berörts. Ett rör är draget genom taket i förrådet vilket även berör en vindsgolvplanka. På vinden är rören vidaredragna utanpåliggande och ut genom takpanelen. En ventilationshuv i ny kopparplåt har placerats på vapenhusets yttertak på det östra takfallet bakom trappstegsgaveln.

Invändigt i taket ovanför entrédörren har monterats en fläktkonvektor samt utrymningsskylt. De tidigare fristående golv radiatorerna har tagits bort.

De vägghängda bröstningarna från kyrkans 1600- och 1700-talsläktare har flyttats. Bröstning i två delar som var uppsatt på vapenhusets östra vägg har flyttas till norra och västra väggarna i tornets bottenvåning, där de monterats med distans till yttermuren i delvis ny

infästning och delvis befintlig. Bröstningen i ett stycke på vapenhusets västra vägg har flyttats till östra väggen i vapenhuset. Befintliga infästningar har använts.

Tröskeln mellan vapenhuset och långhuset har tagits bort i tillgänglighetssyfte. Golvet i vapenhuset har lagts om sluttande för att ta bort nivåskillnader vid entrédörren.

Övriga arbeten

I samband med ombyggnaden har ett nytt högtalarsystem har installerats med kanalisering under golvet. Nya högtalare är monterade på två nya järnstativ vid ingång till nykyrkan (samma stativ som armaturer för scenljus) och på ett järnstativ invid yttermuren vid predikstolen. Styrning görs digitalt.

Samtliga vita ytor i kyrkan har torrborstats och kalkats vita. Inga ytor med synliga medeltida målningar har berörts. Inför åtgärden noterades var i kyrkan man tidigare dokumenterat underliggande kalkmålningar i syfte att iaktta särskild hänsyn. Vid torrengöring och vitkalkning av väggarna invändigt på vita ytor framkom spår efter gul bemålning i tornet. Målningarna dokumenterades av målerikonservatorer (Skånes målerikonservatorer) och kalkades sedan över.

Material

Golvtegel: Naue Ziegel-Manufaktur, Glindow UG. 04006900. Ca 250x250x50.

Behandling trägolv: Osmo silverbets, två strykningar Osmo hårdvaxolja.

Målningsarbeten: Linoljefärg från Enetorpets färg.

Dokumentation under arbetets gång

Bänkar i nykyrkan (norra korsarmen)

De borttagna bänksdelarna från nykyrkan har enligt överenskommelse med Länsstyrelsen Skåne kasserats efter dokumentation utförd av medverkande antikvarie. Alla bänkdörrar/gavlar har bevarats och återanvänts i kyrkan.

Kyrkans bänkdörrar och -gavlar är av allt att döma från 1700-talet medan det är oklart hur gamla bänkarna (ryggstöd, sitsar, psalmbokshyllor) är. Bänkinredningen ändrades delvis både 1932 och 1965-1967 med nya bänkryggar, sitsar och psalmbokshyllor. Bänkarna i långhuset och nykyrkan är byggda i samma koncept med ramverkskonstruktion med tre fyllningar men skiljer sig åt i detaljer så som profilering och snickeriernas sammanfogningsteknik. Under den nuvarande grå färgen, som sannolikt är från på 1960-talet, kan man på ryggstöd både i långhuset och i nykyrkan ana dekormålning i form av ädelträimitation.

Möjligen är bänkarna byggda vid olika tillfällen eller samtidigt av olika snickare. Långhusets bänkar med profilerat längsgående över- och understycke i ryggstöden är ett enklare snickeri än nykyrkans ramverkskonstruktion med itappning i över och understycket i ryggstödet. Den teknik som använts i nykyrkan är en ålderdomlig teknik men det kan också tyda på att de är snickrade under 1900-talet av en yrkeskunnig snickare.

Ryggstödet är byggt i ramverkskonstruktion med snedskuren itappning i ovanstycket, tre fyllningar utan profilering. Snickeriet under psalmbokshyllorna är profilerat med pärla och kvartsstav. Se fotografier nedan.

Långhuset och nykyrkan

När bänkarna hade demonterats framträdde, där bänkarna satt dikt an väggpanelen, spår efter tidigare bemålningen på väggpanelerna. Under nuvarande grågröna färg finns ådringsmålade skikt. I långhuset en förhållandevis mörk ådringsmålning med orangerött underst. I nykyrkan finns en ljusare ådringsmålning än i långhuset och under detta skikt finns milda blå och röda nyanser, möjligen ett 1700-talsmåleri i samma stil som bänkgavlar/dörrarna. Även på bänkarnas ryggstöd både i nykyrkan och i långhuset finns ådringsmålning under nuvarande ljusgrå färg.

Vapenhus

Murade bänkar

Överst på bänkarna fanns ett avjämnande putsskikt av hårt bruk, troligen cementhaltigt sentida bruk. Tre större stenar monterades bort ur sitt ursprungliga läge men lades tillbaka i den för avloppet öppnade gropan och ligger kvar men inte i ursprungligt läge och är inte synliga. Stenbänkarna var inte murade i förband med yttermurarna. Fältstenarna är omkring 40-50 cm i höjd och bredd med obehandlad yta in mot yttermurarna och en slätare kluven yta in mot rummet. De var murade med kilstenar och kalkbruk. I bruket

fanns tegelskärv och ett fåtal bitar av tegel i storformat. Under golvnivå sträckte sig de murade bänkarna omkring 35 cm, därunder fanns sandjord (se vidare i arkeologisk rapport). Kalken var ljusbeige, delvis sandande delvis hårdare, med inslag av vita kalkklumpar och träkolsbitar. Kalkbruk lämnades kvar kring de kvarvarande stenarna i största möjliga mån.

I övrigt var golvet som öppnades upp uppbyggt på en blandning av sand och kalkbruk med inslag av tegelskärv och kalkbruksklumpar, härpå en gjuten tjärstruken betongplatta och golvplattor från 1960-talet lagda i bruk. Tjärstrykningen var även gjord mot grundstenar och murade bänkarnas stenar på den sida som vetter in mot rummet. Om hela golvet i vapenhuset har samma uppbyggnad är inte klarlagt. På västra sidan (där en del av den murade bänken sedan tidigare var borttagen) fanns två skikt med tegel. Två golvtegelplattor verkar vara intakta, mått cirka 20 x 20 cm, höjd cirka 5 cm.

Avvikelser från handlingar och tillhörande antikvariska ställningstaganden

Målning av väggboaseringar

Pastoratet hade en önskan om att i samband med ombyggnadsarbetena måla alla väggboaseringar i en enhetlig färgsättning som stämmer med övriga inventarier. Före åtgärderna var det tre olika färgsättningar, en i nykyrkan, en i långhuset och en på bänkradernas fronter. Enligt kyrkans underhållsplan och utifrån färgnyanserna tolkades den befintliga färgsättningen vara från 1960-talet, men det finns ingen nu känd förklaring till de tre olika färgsättningarna. Kyrkorådets ordförande och kyrkoherde gjorde tillsammans med målningstekniker en bedömning av färgsättningsalternativen, valet av färgsättningen gjordes utifrån färgsättningen som finns på långhusets södra väggboasering vilken stämmer överens med kyrkans övriga inventarier.

Alla färger i kyrkan dokumenterades av pastoratet. Arbetsmetod på väggboaseringarna: Rengöring med bioclean utan eftersköljning. Ytan mattas ner lätt med fint sandpapper, spackel som användes är för linoljefärg, därefter ommålas allt i sin helhet med Enetorpets Linoljefärg. Färgskalorna är framtagna av Enetorpets färg.

Åtgärderna med ommålning stämde av med Länsstyrelsen Skåne. Åtgärden bedömdes av antikvarisk medverkande som varsam eftersom de undre äldre färglagren bevaras under nuvarande färgskikt. Kyrkan gavs en enhetlig färgsättning med utgångspunkt i färgnyanser i bemålning på predikstolen.

Bänkar och psalmbokshyllor i långhuset

Alla bänkarna målades i sin helhet (ej bänkgavlar eller bänkdörrar vilka har 1700-talsbemålning). Färgnyanser som överensstämmer med befintliga togs fram av Enetorpets färg. Alla målningsarbeten är utförda med Enetorpets linoljefärg. Kanten på bänkarnas psalmbokshyllor var för grund vilket medförde att psalmböcker emellanåt ramlar ner på golvet under förrättningar. Kanten byttes ut till ny list med samma tjocklek och samma rundade överkant som de tidigare men 15 mm högre.

Antikvariskt ställningstagande var att äldre färgskikt på bänkarna bevaras under nuvarande och nytt färgskikt. En ny kantlist bedömdes som en ringa förändring och acceptabel eftersom psalmbokshyllorna sannolikt inte är äldre än från 1960-talet.

Radiatorer på orgelläktaren

I samband med att värmesystemet förnyades ersattes även två äldre elradiatorer på orgelläktaren med nya vattenburna. Hålltagning till de två nya vattenburna radiatorerna bedömdes gemensamt av pastoratets representanter, entreprenör och antikvarisk medverkande vara den lösning som medför minst ingrepp i kyrkan. Hålltagningen är gjord genom träkonstruktion som tillkommit när orgelläktaren och sakristian byggts på 1960-talet. Rödragningen är i huvudsak dold invid pelarna. Synliga rör kommer att målas in i samma färgsättning som pelare och väggar.

Betonggolv

Enligt projekteringen skulle alla betongytor i golven avlägsnas och ny betongplatta gjutas. Under arbetets gång utfördes analys av tjäran på betongytor vilket resulterade i att betongytor som ska beläggas med keramiska plattor ej behövde avlägsnas. På dessa ytor frästes tjära på ytan bort till betong och betongplattan försågs med ett tätskikt mot emissioner. Ovanpå lades avjämningsmassa och därefter golvplattorna.

Väggskärmar

För att möjliggöra luftcirkulation till konvektorerna har skärmen försetts med cirka en decimeter långa stålben, istället för stativ som var planerade.

Förvaring under orgelläktare

Enligt beslut skulle ny stolförvaring vara under orgelläktaren i norra korsarmen bakom front av demonterade bänkgavlar/dörrar.

Utrymmet under orgelläktaren omdisponerades. De två bakre skåpen som fanns i ryggen på bakersta bänkarna placeras mellan orgelläktarens främre pelare som avskärmning mot förrådsutrymmena bakom. Skåpsluckorna vändes ut mot kyrksalen. Skåpen förkortades för att passa mellan pelarna. Bakomvarande yta används som förvaringsyta. De befintliga skåpen justerades, och i det östra placerades styrutrustning för ljud och. På detta vis räckte också de demonterade bänkgavlar/dörrarna till, då förrådens öppningar in mot mittgången inte skärmades av helt. Konvektorerna som var anvisade att monteras på

baksidan av skåpen har ändrats till att sitta vid ytterväggarna under fönster och döljs av skärmar på samma vis som övriga i kyrkan, här har använts dörrar och gavlar från kyrkans demonterade bänkrader. Skåpen har getts en baksida byggd av de i kyrkan demonterade bänkarnas ryggar, på så vis sparades även en del av dessa bänkar i kyrkan.

Vapenhuset

Taklucka och stege till vinden var i inledande skede avsedd att placeras ungefär mitt i vapenhuset. En standardlucka och stege placerades istället i taket i toaletten. Luckans undersida kläddes med panel lika befintlig takpanel. Antikvarisk medverkande bedömde att detta är en mer diskret placering och att det är positivt att befintlig taköppning efter den gamla trappan kan användas, detta medförde även att de ålderdomliga golvplanerna på vapenhusvinden kunde behållas i sin helhet.

Ny väggpanel i vapenhuset

Efter att provstrykning med tänkt grågrön linoljefärg på panelen till de nybyggda utrymmena i vapenhuset konstaterades att färgen kommer att upplevas som för mörk i rummet samt att färgnyansen inte harmonierar med befintligt trätak eller tegelgolv. Därför beslöts i samråd med antikvarisk medverkande och församlingens representanter att istället välja kalkvit färg. Eftersom vit linoljefärg kommer att gulna i det förhållandevis mörka utrymmet med begränsat dagsljus beslöts att använda en alkydoljefärg i matthet som oxiderad linoljefärg uppvisar. Eftersom de panelklädda väggarna är nya bedömdes det lägligt att här använda modern oljefärg.

Väggar i wc

Beslöts i samråd med antikvarisk medverkande att det nya wc invändigt istället för glasfiberduk förses med gipsskivor som putsad med gips och målas och ges en struktur för att harmoniera med befintliga kalkade yttermurar.

Murade bänkar i vapenhuset

Under arbetets gång konstaterades att utrymmet till höger om wc-stolen kommer att blir för trångt för rullstol. Detta medförde att ytterligare en sten av den murade bänken behövde tas bort. Denna sten var ungefär 30 cm hög 20 cm bred och 30 djup. Även denna sten lades ner i den för avloppet grävda gropen och är dold under det nya golvet. Beslutet togs i samråd med Länsstyrelsen Skåne. Ingreppet bedömdes som negativt för de kulturhistoriska värdena men åtgärden visade sig vara nödvändigt för att få den funktion som wc var avsedd att ha samt eftersom bänkarna inte var murade i förband med yttermuren tilläts åtgärden.

I vapenhusets grundstenar har borrats cirka åtta stycken mindre skruvhål för infästning av vatten och avloppsrör under golvnivå. Detta är inte synligt och bedömdes av medverkande antikvarie som mindre ingrepp. Risker att stenarna skulle skadas eller spräckas stämde av med entreprenör som bedömde risken som obetydlig.

Tornet

Vid torrengöring och vitkalkning av väggarna invändigt på vita ytor framkom spår efter gul bemålning i tornet. Målningarna dokumenterades av målerikonservatorer (Skånes målerikonservatorer) och kalkades sedan över.

Återstående arbeten

- nytt flyttbart altare,
- nytt textilskåp med skyltskåp för antependium,
- ytterdörren i vapenhuset vänds till utåtgående och kompletteras med dörröppnare.

Bilder och ritningar

Karta över del av Skåne samt Fjälkinge, kyrkan markerad med pil.

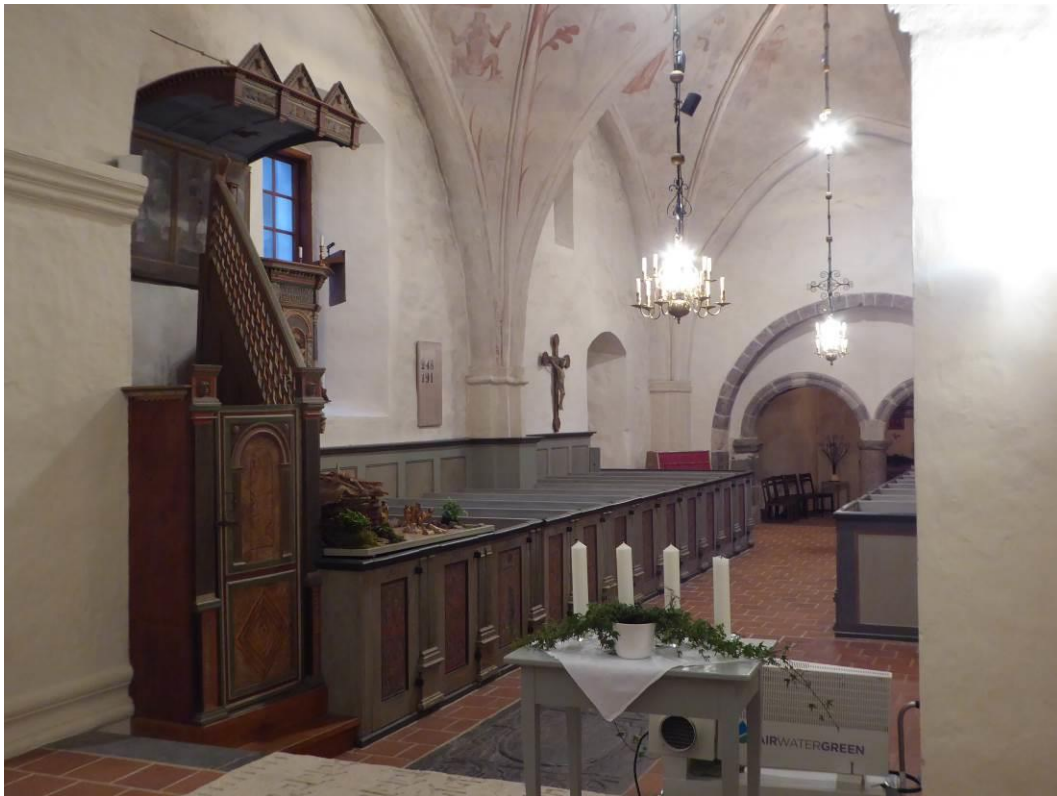
Långhuset och nykyrkan före åtgärder och under arbete

Före åtgärder. Långhuset vy mot öster.

Före åtgärder. Långhuset vy mot väster.

Före åtgärder. Långhuset vy mot sydväst vid predikstolen.

Vänster: Före åtgärder. Dopfunt och dopfuntsbaldakin i tornet. Höger: ny placering i långhuset.

Före åtgärder. Vy mot tornet i väster.

Före åtgärder. Nykyrkan vy mot norr.

Långhuset. Bänkkvarteren är demonterade. Mittgångens tegelgolv sparades, betongplattan i övriga delar togs bort. Inventarier och koret är skyddstäckta.

Nykyrkan. Demonterade bänkar samt betonggolv som bilas bort, på väggen syns tjärbestrykning som togs bort.

Nykyrkan. Skåp under läktaren som efter åtgärderna vänts och placerats mellan pelarna.

Långhusets södra vägg. Betongplattan där nya brädgolv ska läggas är borttagen. I yttermuren skymtas utkragande fältsten i murverket.

Betongplattan där nya brädgolv ska läggas är borttagen. Långhusets norra vägg med golvstenar (stenarna rördes inte). Stenarna som skymtas är möjligen grundstenar eller golvhällar.

Nykyrkan vy mot norr. Betongplattan där nya brädgolv ska läggas är borttagen. Stenarna som syns i golvet är troligen grundstenar från långhusets norra yttermur som revs när nykyrkan byggdes i norr.

När bänkarna demonterats syns äldre bemålning på väggboaseringarna.

Dopfunten flyttas.

Nytt trägolv läggs i nykyrkan och tegelgolvet läggs om. Vägghälsarna under målning. Till höger i bild skymtas rördragning för konvektorerna längs väggarna.

Markduk, lösa betongplattor och makadam där trägolv ska läggas. Södra sidan av långhuset.

Stenar under betongplattan invid dörren mellan långhus och vapenhus blottades under arbetet. Vy mot långhuset.

Stenar under betongplattan invid dörren mellan långhus och vapenhus blottades under arbetet.

Långhuset och nykyrkan eter åtgärder

Vy mot öster. I bänkraden till vänster i bild har bänkar tagits bort.

Långhuset, vy mot norr. Där bordet står ska den nya montern för antependium placeras.

Vy mot dörren till vapenhuset i söder.

Vy mot sydväst.

Vy mot nordost.

Vy mot kyrkan i norr med nytt brädgolv. Invid valvbågen syns de två nya järnstativen med högtalare och belysning.

Ny placering av läktarbröstningar i tornet.

Ny belysning på befintliga skenor i koret.

Ny förvaring under läktaren i nykyrkan.

Nykyrkan, konvektorer och installationer bakom skärmar byggda av demonterade bänkgavlar/dörrar.

Nymålade väggboaseringar och bänkar (ej bänkdörrar/gavlar) och ny list på psalmbokshyllorna.

Bänkvärmare monterade med distans, isolering och skiva som skyddar bänkarna från uttorkning. Nytt brädgolv under bänkraderna.

Vapenhuset före åtgärder och under arbete

Före åtgärder. Vapenhuset vy mot söder och huvudentré.

Före åtgärder. Vapenhuset vy mot norr och långhuset.

Före åtgärder. Sydvästra hörnet i vapenhuset. Murade bänkar till vänster om trappan i bild har delvis tagits bort.

Före åtgärder. Sydvästra hörnet i vapenhuset. Murade bänkar hade redan tidigare delvis tagits bort.

Före åtgärder. Sydöstra hörnet i vapenhuset. Dessa murade bänkar har inte ändrats under arbetet.

Före åtgärder. Vapenhuset sett från sydost.

De med pil markerade stenarna togs bort. Hörnstenen lämnades kvar på sin plats.

Nordvästra hörnet av gropen var murad med tegelsten och troligen golvplattor av tegel. Dessa var inte murade i förband med fortsättningen av bänken mot norr eller med vapenhusets yttervägg.

Vapenhusets golv där ny wc byggs (överst ligger tillfälliga byggskivor).

Under arbete. Avjämnande bruk har tagits bort från den murade bänken som ska demonteras i sin mittersta del. Bänkarna var inte murade i förband med ytterväggarna.

Tre stenar mot södra muren togs bort. Stenen till vänster i bild lämnades kvar i orört läge.

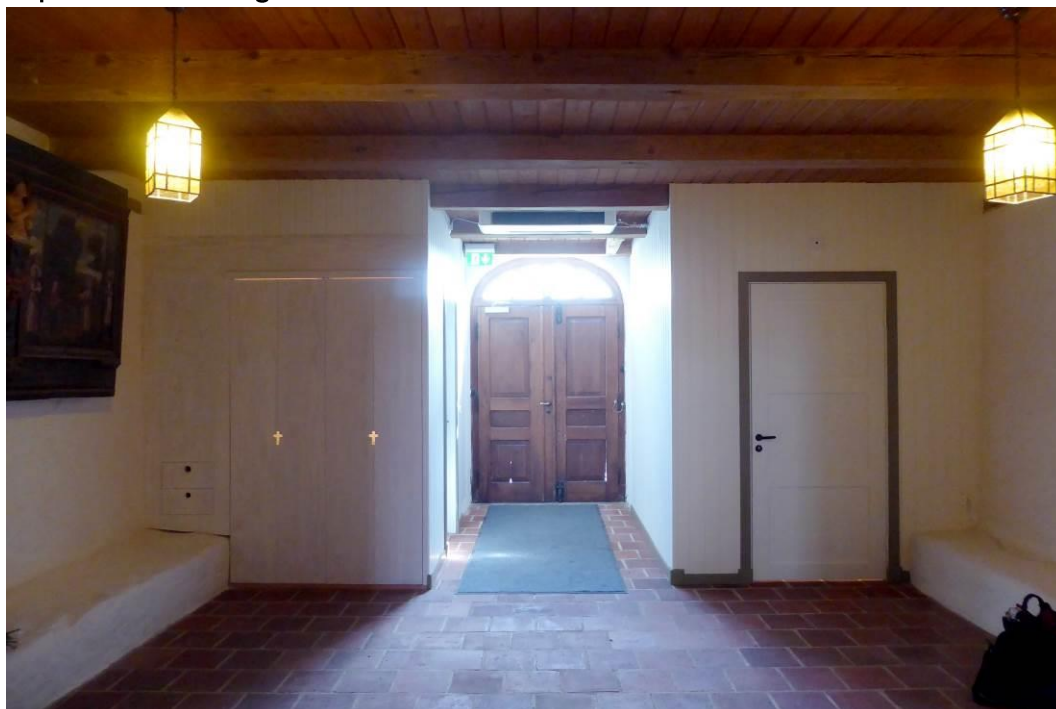

Kalkbruk med kalkklumpar och träkolsrester.

Nytt golv är gjutet i pentry/förvaring och i den nya toaletten.

Vapenhuset efter åtgärder

Efter åtgärder. Vapenhuset vy mot söder och huvudentré. Pentry och förråd till vänster i bild, wc till höger i bild. Fläktkonvektor ovan entrédörren.

Efter åtgärder. Ny wc med bevarad synlig del av den murade bänken.

Efter åtgärder. Ny wc med bevarad synlig del av den murade bänken. Alla installationer är fästa i de nya träväggarna.

Efter åtgärder. Vapenhusets östra vägg med omhängd läktarbarriär samt nybyggt pentry och för-råd.

Efter åtgärder. Vänster: bevarad del av murad bänk i wc. Höger: alla installationer är fästa i nybyggda väggar och murad bänk är bevarad i sin helhet.

Efter åtgärder. Vindsstege i wc-utrymmet. Ventilationsdragning på vapenhusvinden. Till vänster i bild rör genom taket i förråd och yttertak.

Efter åtgärder. Vapenhuset sett från sydost.

Fotodokumentation demonterade bänkar i nykyrkan

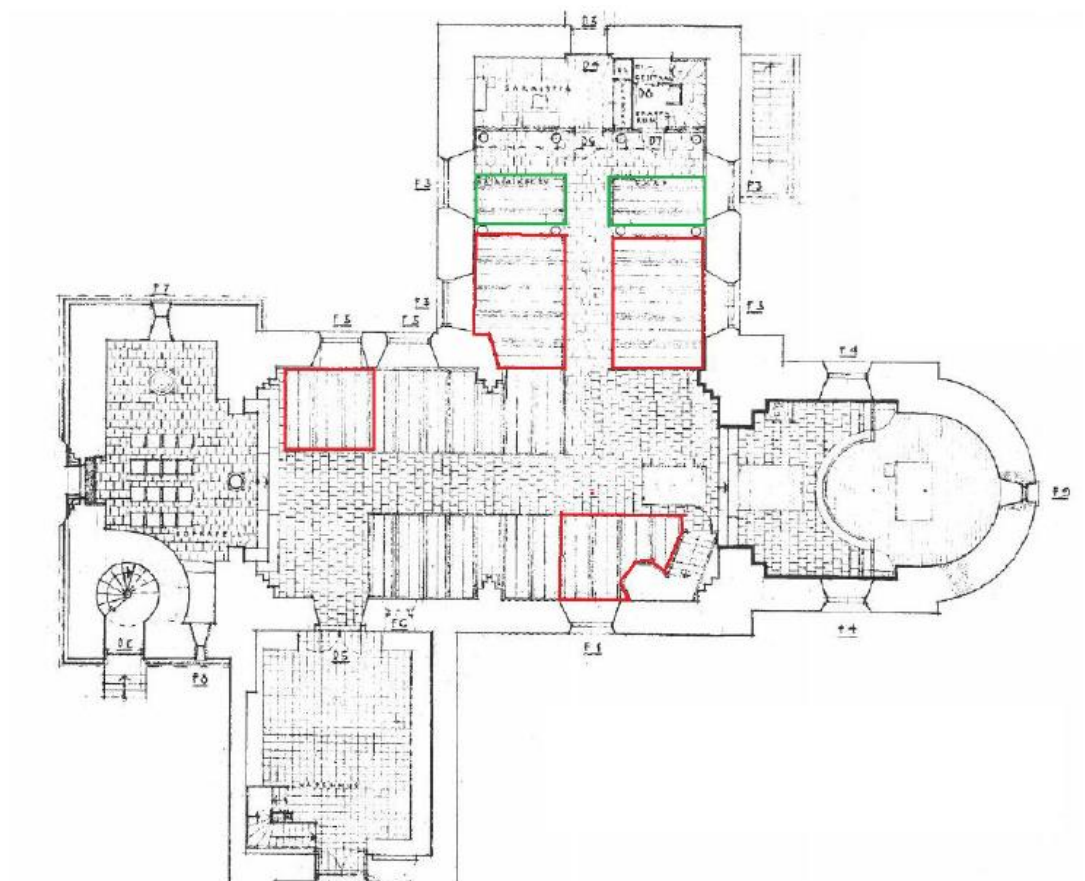

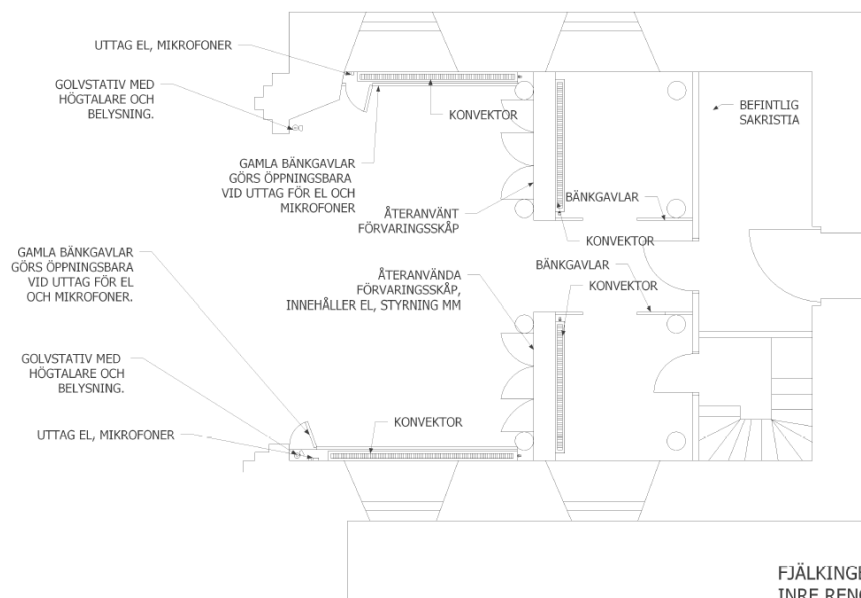
Tornet och kalkmålningar

En del av de färglagda ytor som blev synliga under arbetet.

Vid röda markeringar har bänkar tagits bort permanent.

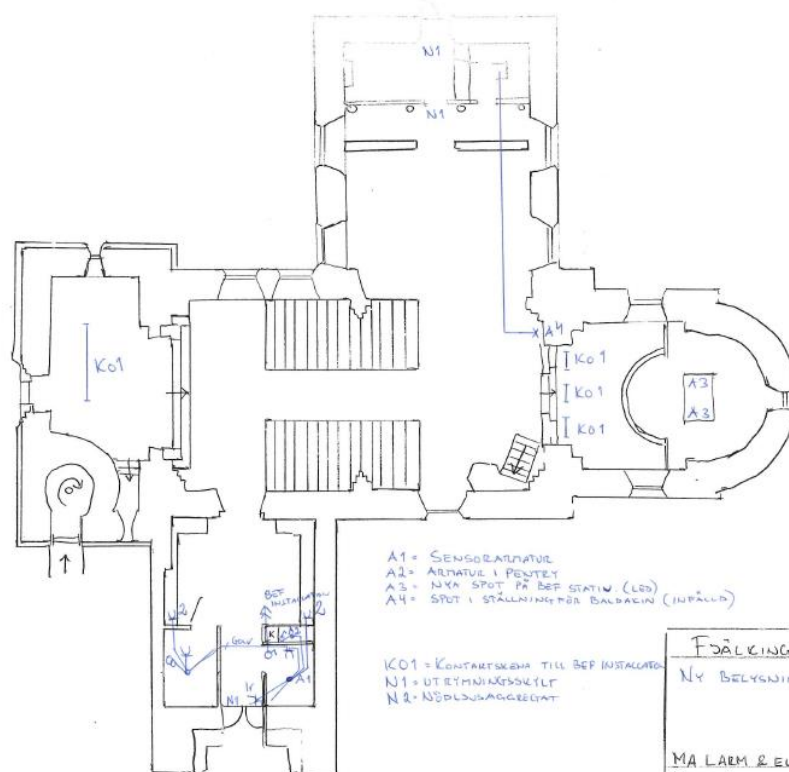

FJÄLKINGE KYRKA
INRE RENOVERING
PRINCIPSSKISS ÖVER KORSARMEN
EJ SKALENLIG
ANDREAS MÅNSSON, LUNDS STIFT
TEL. 046-155566

Principskiss över utförda ändringar i korsarmen (nykyrkan).

Principskiss över utförda ändringar i vapenhuset. Skiss: Andreas Månsson, Lunds stift.

FÖRÄNDRINGAR KIRKA	REV
NY BELYSNING	
MA LÄRM & ELTJÄNST	
MATE ANDERSSON	

Principskiss över ny belysning.

Bilaga

1. Skånes Målerikonserverer. Fjälkinge kyrka, Fjälkinge Pastorat, Lunds stift Dokumentation av färgfragment på tornets västvägg 20180909.

Skånes Målerikonservatorer

Fjälkinge kyrka, Fjälkinge Pastorat, Lunds stift
Dokumentation av färgfragment på tornets västvägg
20180909.

Hanna Eriksson
Skånes Målerikonservatorer
Norra Flinksgatan 8
235 33 Vellinge
hanna@skanesmalerikonservatorer.se

Ingrid Wedberg
Skånes Målerikonservatorer
Basgränd 37
224 68 Lund
ingrid@skanesmalerikonservatorer.se

Inledning

Under ommålningsarbeten i Fjälkinge kyrka vårvintern 2018 exponerades områden med färgfragment upptill på tornets västvägg. Tornet är troligen uppfört omkring 1140.

Fragmenten undersöktes okulärt i februari av målerikonservatorerna Ingrid Wedberg och Hanna Eriksson. De olika områdena har getts nummer från 1 – 8.

Skiktföljd

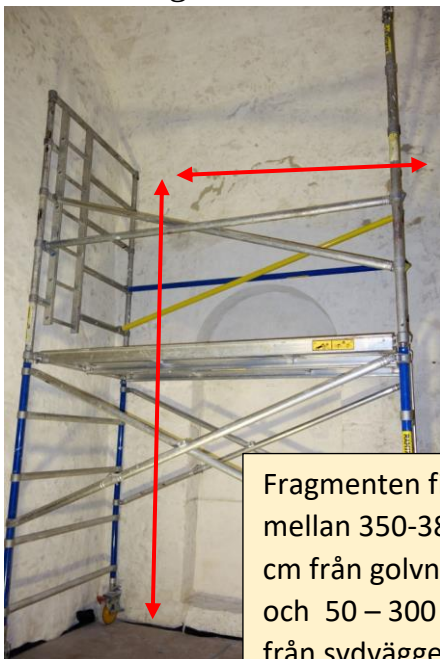
Fragmenten låg cirka 4 st tydliga skikt från ytan men exakt antal skikt är svårt att avgöra eftersom nedskrapning inför ommålning pågick vid undersökningen. Målningen har ett flertal skikt under sig vilket visar att bemålningen troligen inte är från tornets tidigaste period utan senare.

Exempel på skiktföljd i exponerad bemålning

1. Mörkt skikt
2. Guldockra skikt (troligen samtida med skikt 1)
3. Kalkskikt, vitaktigt med varm nyans
4. Kraftigt skikt bestående av tunn puts och kalkskikt.
5. Kalkskikt cirka 4 st vitaktiga.
6. Slamningsskikt.

Beskrivning

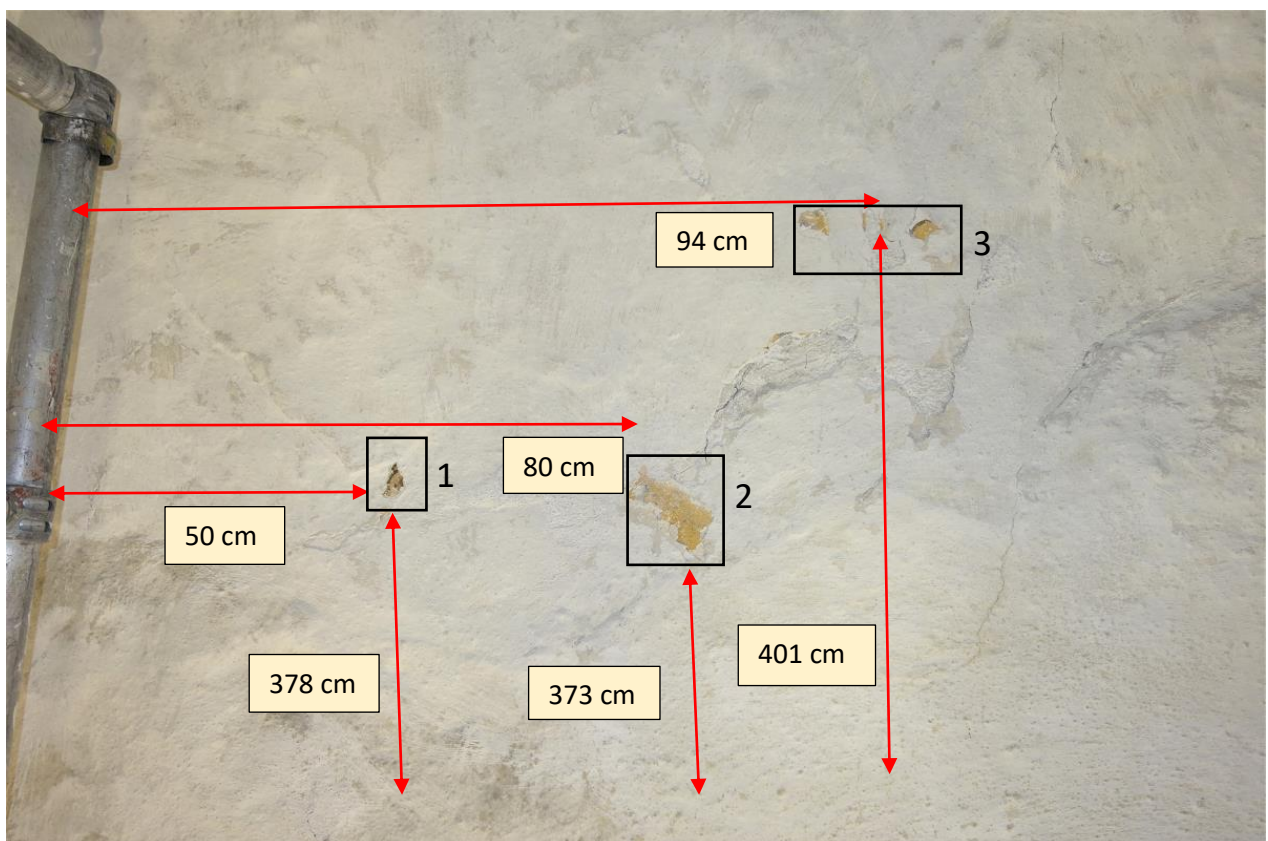
Fragmenten finns mellan 350-380 cm från golvnivå och 50 – 300 cm från sydväggen.

Fragmenten består främst av ett guldockra skikt. Det finns även områden med ett grått skikt och svarta linjer som troligen är samtida med den ockragula. Det gråa skiktet syns i flera områden ligga strax ovanpå det gula. Fragmentens utseende pekar på en ornamentalt målning. Tidsperiod är svårt att bedöma. Som nämnts tillhör bemålningen inte tornets ursprungliga skikt utan är snarare senmedeltida eller ännu senare. Med tanke på utseendet skulle det kunna vara bemålning från 1600 eller 1700-tal.

De olika fragmenten mättes in. De fanns alla i ett område mellan 350-380 cm från golvnivå och ca 50 – 300 cm från tornets södra vägg. Områdena lagades upp, efter undersökning, med fint kalkbruk. Inför lagningen vattnades inte på ytan för att fragmentens yta skulle skonas så långt som möjligt.

Undersökning och inmätning av färgfragment.

Fragment 50 – 94 cm från södervägg (område 1 -3)

Det finns områden med guldockra och kraftiga svarta linjer på det gula. Det finns även grå områden(möjligen pigmenterade med kimrök blandat i kalken). Grå områden ligger ovanpå gult. Troligen är de samtida. Det gula ligger på ett vitt kalkskikt. Under detta finns kalkskikt med varmare ton och även kraftiga slamningsskikt.

Område nr 1.

Kraftiga svarta linjer syns på det ockra skiktet.

Område nr 2.

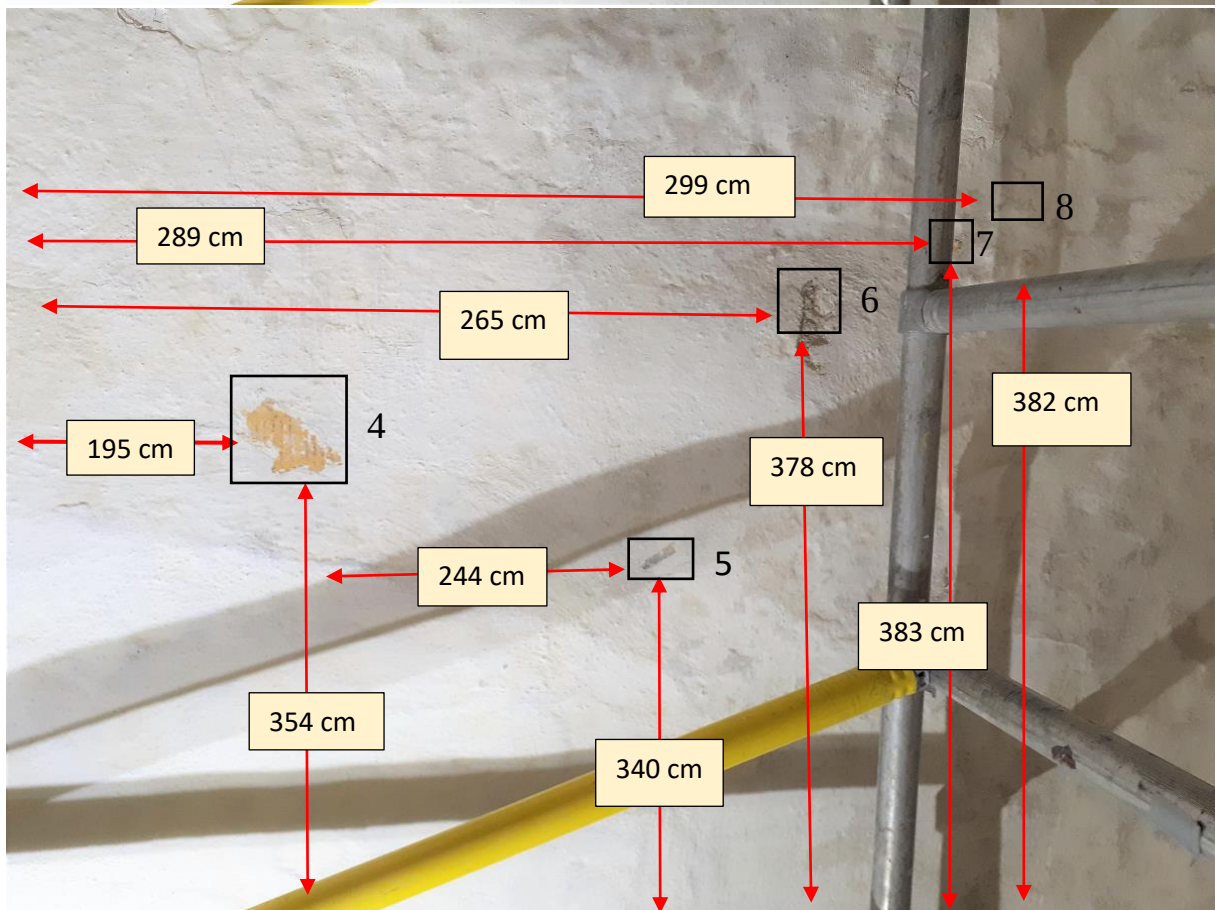

Detalj område 3. Ett ljust kalkskikt ligger strax under det ockragula skiktet. Grått och svart ligger strax ovanpå det ockragula. En varm grå tillhör de ovanpåliggande skikten och återfinns över hela ytan på väggen.

Detalj av område 3. Ett tydligt slamningsskikt ligger tydligt flera skikt under målningen

Fragment 195 – 299 cm från södervägg (område 4 – 8)

Område 4. Fragment i guldockra med mörka linjer vertikalt och upptill i området som mjuka bågformer. Hela fragmentet mäter 12 cm längd, 6,5 cm bredd.

Område 5. Utseendet skiljer sig från övriga fragment och osäkert om det härrör från samma tid.

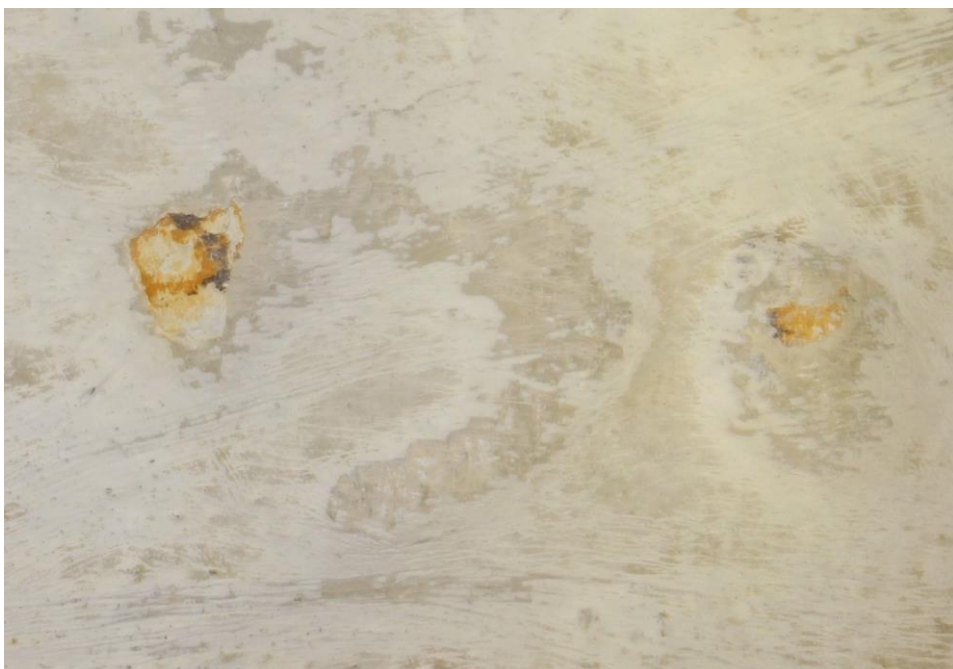
Område 6. Fragmentet finns upptill i en putsskada. Det större runda partiet till höger om bemålningen är den slammade yta som påträffats över väggen.

Område 6 under upplagning.
Fragmentet mäter cirka 5 x 3 cm.

Område 7.

Område 8.

Väggen efter upplagning.